

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Enheten för kulturmiljö
Karin Svanström
08-785 42 54

BESLUT

Datum
2012-01-12

Beteckning
2031-98-15127
Delgivn kvitto

1 (8)

L2197

Föreningen Saltsjöbadens friluftsbad

**Byggnadsminnesförklaring av de två kallbadhusen på
Restaurangholmen, fastigheten Rösunda 2:39,
Saltsjöbaden, Nacka kommun**

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m m (KML) de två kallbadhusen på Restaurangholmen, fastigheten Rösunda 2:39, Saltsjöbaden, Nacka kommun för byggnadsminne.

SKYDDSBESTÄMMELSER

För byggnadsminnet gäller följande skyddsbestämmelser:

1. Badhusen får inte rivas eller till det yttre förändras.
2. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme eller planlösning. Ingrepp får heller inte göras i den ursprungliga fasta inredningen.
3. Ursprungliga ytskikt får inte ändras. Härmed avses målade ytor och ytor med ursprunglig patina.
4. Badhusen ska underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras med traditionella material och metoder så att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
5. Det skyddsområde som markeras på bifogad karta får inte ytterligare bebyggas. Inom området får heller inte sådana åtgärder vidtas med mark eller vegetation att miljöns karaktär förvanskas.

VÅRDPROGRAM

Ett vårdprogram har framtagits av Nyréns arkitektkontor år 2002.
Vårdprogrammet ska följas och efter hand uppdateras.

HISTORIK

Efter kontinentala förebilder växte badorter under 1800-talet fram längs de svenska kusterna, först på västkusten, men så småningom även på ostkusten. I mitten av seklet byggdes ett badhus i Norrtälje sedan man konstaterat att vikens

2012-01-16 beslöt. Sk
kopier till IF: BM-reg. Az

gyttja var välgörande för reumatiker och nervsvaga. Därmed etablerades ostkustens första badort. Havsbadande var dock ännu en företeelse som främst de välsituerade ägnade sig åt, och då snarare av hälsoskäl än som njutning.

Så småningom hamnade de medicinska skälen till att besöka badorterna i skymundan till förmån för nöjen och avkoppling. De hälsokurer som badorten kunde erbjuda var fortfarande viktiga, men också möjligheten till naturupplevelser och sällskapsliv. Förutom olika typer av badinrättningar blev societetshus, vårdshus, restauranger och parker självklara inslag på varje badort och kring dessa miljöer skapades ett formaliserat sällskapsliv.

Dessa tre beståndsdelar; hälsobringande aktiviteter, naturupplevelser och nöjen, tog KA Wallenberg fasta på då han i slutet av 1800-talet lanserade den nya badorten Saltsjöbaden. Samhället anlades på bekvämt avstånd från huvudstaden och lockade Stockholms mer välbeställda befolkning med en sund miljö och möjlighet till friluftsliv och rekreation i naturen. Hotell, restauranger och strandpromenaden utmed vattnet inbjöd till ett rikt nöjes- och sällskapsliv. För vattenbehandlingar och andra typer av hälsokurer rekommenderades kallbadhuset, Fröken Clara Smitts sanatorium och senare Saltsjöbadens sanatorium och badanstalt, i dagligt tal kallad Badhotellet.

Saltsjöbaden blev snabbt populärt. De första åren betraktades samhället främst som en badort, men i takt med att de stora sommarvillorna vinterbonades och permanentades utvecklades samhället även till en villaort. Saltsjöbaden marknadsfördes som en kur- och idrottsort och badmöjligheterna betonades redan vid lanseringen av området. De första kallbadhusen, ett dambadhus och ett herrbadhus, stod därför klara redan år 1893, dvs. fyra år efter det att KA Wallenberg köpt marken där Saltsjöbaden skulle anläggas. Dambadhuset placerades inne vid strandpromenaden och herrbadet ute på Badholmen. I och med att vattenkvaliteten försämrades byggdes ett nytt herrbadhus vid Restaurangholmen. Herrarnas gamla badhus övertogs då av damerna och det gamla dambadhuset revs. Det nya herrbadhuset uppfördes efter ritningar av Elis Kjellin och invigdes år 1916. Redan på 1920-talet ansågs dock anläggningen föråldrad. Planer fanns nu på att bygga en påkostad simstadion med två V-formade badhus; ett för damer och ett för herrar, samt en mellanliggande del med åskådarläktare, byggd som en amfiteater med pelargalleri i fonden. Till arkitekt utsågs Torben Grut som bland annat ritat Stockholms station och som därmed hade erfarenhet av storslagna idrottsanläggningar. Med pompa och ståt invigdes badhuset år 1925. Badet blev så populärt att man beslutade att skjuta upp byggandet av resterande delar till dess att badets attraktionskraft behövde förstärkas. Det nya dambadet var tänkt att placeras på platsen för Elis Kjellins badhus, men då planerna sköts på framtiden renoverade istället det befintliga badhuset och återigen fick damerna överta herrarnas badhus medan dambadhuset revs. De storslagna planerna blev dock aldrig verklighet och Elis Kjellins badhus används än idag som dambadhus. Mellan dam- och herrbadet anlades istället för åskådarläktare ett familjebad med bevarad natur, det så kallade Mellanbadet.

Saltsjöbadens glansperiod som badort sträckte sig fram till andra världskriget, därefter avtog badhusens ekonomiska lönsamhet och år 1972 fattade ägarna Stockholm-Saltsjön AB beslut om att riva badhusen och istället anlägga en småbåtshamn. Beslutet ledde till omfattande protester och som en eftergift åt folkopinionen beslutade kommunen att arrendera badet. Sedan år 2007 ägs och drivs badhusen av Föreningen Saltsjöbadens friluftsbad.

MOTIVERING TILL BYGGNADSMINNESFÖRKLARINGEN

Badhusen hade en nyckelfunktion i den borgerliga badortskultur som från och med andra halvan av 1800-talet blev ett viktigt inslag längs den svenska kusten. Kallbadhusen utgör ostkustens enda exempel på välbevarade offentliga kallbadhus som inte byggts som för annan användning. Varken dam- eller herrbadhuset har genomgått några större ombyggnader och de åtgärder som trots allt genomförts har snarast haft karaktär av anpassningar, modifieringar, löpande underhåll samt under 2000-talet restaureringar. Byggnaderna har därför kvar mycket av sin ursprungliga karaktär. Att mycket av byggnadernas patina bevarades i samband med restaureringen bidrar till känslan av tid och åldrande samt förstärker upplevelsen av autenticitet. Kallbadhusen i Saltsjöbaden är därmed goda exempel på en byggnadskategori som var vanlig och betydelsefull i början på 1900-talet men där endast ett fåtal välbevarade anläggningar bevarats.

Namnet Saltsjöbaden vittnar om badmöjligheternas betydelse för samhällets tillkomst och utveckling och byggnaderna kan i detta sammanhang betraktas som ett fysiskt avtryck som på ett pedagogiskt sätt gör det möjligt att avläsa samhällets historia i landskapet. Badhusens centrala funktion i den borgerliga badortskulturen medför att badhusen i Saltsjöbaden kan kopplas till berättelser om hur framför allt samhällets mer välbärgade levtt, roat sig och umgåtts. Beträktat ur ett bredare perspektiv har byggnaderna därför såväl ett socialhistoriskt som ett samhällshistoriskt värde samtidigt som de också visar på tidens syn på hälsa och idrott. Det faktum att man ansåg det nödvändigt att skilja män och kvinnor åt genom att bygga två separata badhus speglar moraluppfattningen.

I likhet med äldre kallbadhus har det nuvarande dambadhuset i Saltsjöbaden hyttlängor i anslutning till och ut över vattnet och på så sätt är byggnaden representativ för de traditionella kallbadhusen. Byggnadens U-formade plan som öppnar upp sig mot havet var däremot nyskapande och skilde sig från de äldre, slutna badhusen. Även Torben Gruts herrbadhus är orienterat ut mot havet och tillsammans visar de två byggnaderna på ett nytt sätt att bygga badhus. Till skillnad från dambadhuset anknyter herrbadhuset inte till den traditionella badhusarkitekturen och anläggningen, som var tänkt att ingå i en storslagen simstadion, är ur ett arkitekturhistoriskt perspektiv snarare är att betrakta som en idrottsanläggning än ett badhus. Var för sig har det antikinspirerade herrbadhuset ett högre arkitektoniskt värde än dambadet, men som delar i helheten

Saltsjöbadens friluftsbad, har såväl herr- som dambadhuset, och även Mellanbadet, ett omistligt värde.

Badhusen har ett stort miljöskapande värde för Restaurangholmen, men önskaraktär har också varit avgörande för badhusens utformning. Detta gäller inte minst herrbadhuset där arkitekten medvetet strävat efter att få byggnaden att smälta in i den omgivande skärgårdsnaturen.

Badhusen har vid flera tillfällen hotats av rivning men planerna har varje gång lett till omfattande protester. Engagemanget visar på det värde Saltsjöbadens invånare tillskriver byggnaderna som under mer än ett sekel fungerat som en samlingsplats för lokalbefolkningen. Detta indikerar att byggnaderna har betydelse för upplevelsen av trygghet, samhörighet och identifikation med närmiljön och därmed för skapandet av en lokal identitet.

Badhus har funnits i Saltsjöbaden sedan samhället grundades i slutet på 1800-talet och badhusen representerar således en kontinuitet av friluftsbadande på orten. I ett nationellt sammanhang visar byggnaderna också på friluftsbadandet som en tradition med lång historia och byggnaderna har därmed ett traditionsvärde. De ändringar som badhusen genomgått under årens lopp visar på hur byggnaden anpassats i takt med att formerna för badandet förändrats. Kontinuitetsvärdet förstärks av badhusen i Saltsjöbaden, till skillnad från många andra kallbadhus, inte byggts om för annan användning utan fortfarande brukas för friluftsbad.

I den byggnadsminnespolicy som utarbetats av Länsstyrelsen i Stockholms län fastslås att byggnadsminnena i länet ska spegla länets särart och historiska utveckling. Stockholms skärgård är unik och skärgårdens historia lyfts fram som en av tre aspekter som ska prioriteras vid urvalet av nya byggnadsminnen. Saltsjöbadens tillkomst är intimt förknippad med omvandlingen av skärgården från jordbrukslandskap till rekreations- och fritidslandskap. Orten speglar hur samhällets mer välbeställda under slutet av 1800-talet och början av 1900-talets sökte sig bort från staden, som vi denna tid hade börjat betraktas som smutsig och ohälsosam, och ut till vad som beskrevs som den friska och natursköna skärgården. De i sammanhanget betydelsefulla badhusen kan därmed betraktas som en pusselbit i berättelsen om det moderna samhällets framväxt.

BYGGNADSBESKRIVNING

Dambadet

Dambadet är uppfört i klassicerande stil med kinesiserande inslag i form av svängda takformer och speciella listverk och krön. Dambadhuset består av en U-formad byggnad som är sluten mot land men som öppnar upp sig mot vattnet. Samtliga tre längor består av badhytter och gångdäck. De två flyglarna som sträcker sig ut över vattnet är grundlagda på stenistor (idag betong) medan

resterande del delvis är grundlagt på berget. Byggnaden är till största delen en våning hög utom hopptornen som är i två respektive tre våningar. Större delen av taket nyttjas som solterrass. Byggnaden är uppförd helt i trä med fasader av liggande spåntade ohyvlat bräder. I övrigt är allt trä hyvlat. Alla badhytter har parvis grupperade fönster. Detta samt en pardörr artikulerar de annars slutna fasaderna. De fasader som vetter mot bassängen domineras av badhytternas dörrar. Runt bassängen löper ett trädäck med trappa och avsatser ner mot vattnet. Taket är täckt med grönlackerad plåt. Vid den restaurering som genomfördes år 2004-2005 återfick byggnaden sin ursprungliga färgsättning med fasader målade i en kylig grön kulör och listverk, knutar, räcken, fönster och fönsteromfattningar, dörrar och dörrromfattningar liksom texten "Saltsjöbaden" målade i ljust grågrönt. Hytt dörrarnas kan ursprungligen ha varit målade i en mörkbrun nyans. Interiört dominerar en grågrön kulör som påminner om den på fasadernas listverk.

Ett rum för en biljettgumma finns på bottenvåningen. På andra våningen, rakt ovanför biljettgummans rum, finns ett rum för en båtkalle i anslutning till solterrassen. Såväl biljettgummans som båtkallens rum är klätt med pärlspåntpanel. Även badhytternas mellanväggar är klädda med pärlspåntpanel.

Några större ombyggnader av dambadet har inte gjorts. Några av hytterna har tagits i anspråk för toaletter samt dusch och bastu. I många av hytterna har mellanväggar avlägsnats så att hytterna hänger ihop i större enheter. I östra flygeln har hytterna dock kvar sin ursprungliga storlek. Bortsett från dessa förändringar är byggnaden välbevarad. År 2004-2005 genomgick badhuset en omfattande restaurering. Arbetet gjordes med stor hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värde.

Herrbadet

Även herrbadet är uppfört i klassicerande stil, men Gruts anläggning uppvisar med sina typiskt 20-talsklassicistiska drag och speciella färgsättning en helt annan karaktär än dambadet. Till sin plan påminner herrbadet om ett stort A som öppnar upp sig mot vattnet. Herrbadhuset är uppfört i två våningar och byggt i souterräng vilket innebär att man från entrén kommer in på plan två. Hopptornen som är placerade vid A-ets fötter, är med sina tre våningar således högre än övriga byggnaden. Liksom på dambadet nyttjas taket till solterrass. Byggnaden är grundlagd med betongmurar som på landsidan är gjutna direkt på berget och på sjösidan nedgrävda till fast mark under havsbotten.

Vid restaureringen år 2005-2006 återfick byggnaden sin ursprungliga färgsättning. Fasaderna mot landsidan är klädda med stående lockpanel målade i en violett ton i syfte att efterlikna furubark. Arkitektens tanke med detta var troligtvis att badhuset skulle smälta in i den omgivande naturen och även samspela med det numera rivna sommarhotellet vars fasader delvis var klädda med brunmålad liggande panel. År 1948 byggdes en gemensam entré till herr- och dambadet och i samband med detta revs den pergola som ursprungligen var placerad utanför

entrén. I och med restaureringen rekonstruerades såväl det symmetriska placerade entrépartiet som pergolan framför entrébyggnaden. Entréns ljusgula lockpanel och pergolan i samma kulör står i skarp kontrast till de övriga mot landsidan vettande fasaderna. Innanför entrén finns en tidstypisk vaktkur med rundat hörn som tillkom vid 1948 års ombyggnad.

Innergården, som utgör mittendelen av A:et, omgärdas av öppna gallerier kantade av enkla gulmålade doriska kolonner med en gles barriär av orangegula, figursågade balustrar. Mot vattnet ersätts kolonnerna med kolossalpelare. Innanför de öppna gallerierna är badhytterna belägna. Dessa finns huvudsakligen i två storlekar där de mindre är avsedda för två personer och de större för skolklasser och andra större sällskap. Inredningen i hytterna består av bänkar, hylla och klädkrokar. Gruts intention var att hytterna skulle ha god luftväxling och fri utsikt. Därför går hytterna inte hela vägen upp till tak och dörrarna går endast från knähöjd till hakhöjd. På plan 1 saknas hytt dörrar helt. Somliga av de ursprungliga badhytterna på bottenvåningen har även byggts om till ett gymnastikrum samt ett föreståndarrum. Hyttlängan mot öster, dvs. in mot land, har genomgått stora förändringarna sedan den uppfördes. På 1950-talet togs somliga hytter i anspråk för en bastuavdelning och andra för en servering som från början var småskalig men som successivt vuxit. För att få plats med ett kök inom badhytterna har fasaden mot Mellanbadets byggts ut en halvmeter. Ändringarna har också gett spår i fasaden i form av fönster i den tidigare slutna baksidan. Bortsett från dessa förändringar är herrbadet i likhet med dambadet välbevarat och med en hög grad av autenticitet.

ÄRENDETS HANDLÄGGNING

Fråga om byggnadsminnesförklaring av de två kallbadhusen i Saltsjöbaden väcktes den 15 april 1998 av Bengt Miöen, ordförande i Saltsjöbadens hembygdsförening. Ärendet remitterades till fastighetsägarna, Nacka kommun, Stockholm läns museum och Riksantikvarieämbetet. Samtliga tre remissinstanser ställde sig positiva till en byggnadsminnesförklaring. I en skrivelse till Länsstyrelsen lät dock de dåvarande fastighetsägarna Stockholm-Saltsjön AB meddela att det saknades ekonomiska förutsättningar för att bevara badhusen samt att bebyggelsen borde skyddas via PBL och inte KML. I samband med den restaureringen år 2004-2006 lämnade Länsstyrelsen omfattande bidrag pga av att badhusen efter färdigställandet skulle byggnadsminnesförklaras.

UPPLYSNINGAR

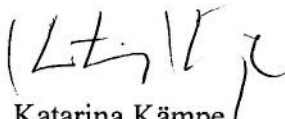
Om det finns särskilda skäl, kan Länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid med skyddsbestämmelserna. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Länsstyrelsen lämnar utan kostnad för ägaren råd och anvisningar i fråga om råd och underhåll.

Beslutet kan överklagas hos Förvaltningsrätten i Stockholms län enligt anvisningar på bilaga.

Beslut i detta ärende har fattats av länsöverdirektör Katarina Kämpe. I beslutet har även länsantikvarie Maria Malmlöf deltagit samt 1:e antikvarie Kersti Lilja och antikvarie Karin Svanström, föredragande.

Katarina Kämpe
Länsöverdirektör

Karin Svanström
Antikvarie

Bilaga
Besvärshänvisning
Karta över skyddsområdet

Kopia till
Mk (exp, hla, kl)
Riksantikvarieämbetet
Stockholms läns museum
Byggnadsnämnden i Nacka kommun
Inskrivningsmyndigheten

Bilaga:

Karta över Restaurangholmen. Byggnadsminnets skyddsområde markerat med rött.

